

УДК 336.543.23

*I. В. Заблодська,
д. е. н., професор,
директор Луганської філії Інституту економіко-правових досліджень НАН України м. Київ
Е. Б. Бойченко,
д. е. н., доцент, с. н. с.,
Інститут економіко-правових досліджень НАН України, м. Київ
П. А. Ляшенко,
аспірант, Інститут економіко-правових досліджень НАН України, м. Київ*

БЕЗПЕКОВІ І СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

*I. V. Zabłodska,
Doctor of economic Sciences,
professor, a director of Luhansk branch of economic and legal researches Institute of the NAS in Ukraine, Kyiv
E. B. Boychenko,
Doctor of economic Sciences, associate Professor in the Department of business Economics, Senior Researcher, Institute for economic and legal research of National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv
P. A. Liashenko,
postgraduate, Institute of Economic and Legal Research of NAS of Ukraine, Kyiv*

THE SECURITY AND SOCIAL ASPECTS OF THE REGION'S ECONOMIC DEVELOPMENT

Управління економічним розвитком вимагає постійного балансування щодо поєднання економічних, соціальних і державних інтересів. Безпекова складова дуально пов'язана із соціальними аспектами розвитку: вона є і причиною, і наслідком появи викликів і виникнення загроз. Активізація економічного розвитку регіону, яка є упорядкованою сукупністю незворотних змін, великою мірою залежить управління таким розвитком. Оскільки в Україні є де окуповані території, на яких відбувалися воєнні дії, є потреба говорити про необхідність приділення посиленої уваги до розвитку таких територій. Для деокупованої території характерні дестабілізація економічної ситуації, руйнування виробничої, транспортної, енергетичної, соціальної інфраструктури, житлового фонду, відтік населення, деурбанізація та знелюднення сіл, зниження рівня зайнятості та доходів населення. Для відновлення нормального функціонування постконфліктної (деокупованої) території необхідне застосування спеціальних режимів господарської діяльності. Яскравою характеристикою сукупних проявів безпекових і соціальних аспектів економічного розвитку регіонів (звичайних та деокупованих) може бути опис матеріальної деривації. Є дев'ять ознак матеріальної депривації, тобто стану, спричиненого недоотриманням необхідного. Якщо не вистачає коштів на чотири із цих дев'яти пунктів, то це вже крайній рівень матеріальної депривації. Особливу увагу приділено питанням кадрового забезпечення управління економічним розвитком регіону, інституційним моделям формування та реалізації державної регіональної політики, агенціям регіонального розвитку. Під кадровою безпекою розуміється складова підсистеми економічної безпеки, що являє собою сукупність

соціально-економічних, управлінських, соціальних та психологічних процесів, скерованих на забезпечення економічного розвитку регіону від загроз, зумовлених людським чинником. Впровадження професійного, політично нейтрального, відповідального, зорієнтованого на потреби громадян інституту державної служби є одним із ключових факторів підвищення якості державного управління регіональним розвитком та ефективною реалізації державної регіональної політики.

Management of economic development requires constant balancing of the combination of economic, social and public interests. The security component is dually linked to the social aspects of development: it is both a cause and a consequence of the emergence of challenges and the emergence of threats. The intensification of the economic development of the region, which is an ordered set of irreversible changes, largely depends on the management of such development. Since Ukraine has occupied territories where hostilities have taken place, there is a need to talk about the need to pay more attention to the development of such territories. Destabilization of the economic situation, destruction of production, transport, energy, social infrastructure, housing stock, outflow of population, de-urbanization and rural depopulation are characteristic of the de-occupied territory, decrease of employment level and incomes of the population. In order to restore the normal functioning of the post-conflict (de-occupied) territory, it is necessary to apply special regimes of economic activity. A vivid description of the aggregate manifestations of security and social aspects of the economic development of the regions (ordinary and de-occupied) may be the description of material deprivation. There are nine signs of material deprivation, that is, a state caused by lack of necessary. If there are not enough funds for four of these nine points, then this is the extreme level of material deprivation. Particular attention is paid to the issues of personnel management of economic development of the region, institutional models of the formation and implementation of state regional policy, agencies of regional development. Under personnel security is understood the component of the subsystem of economic security, which is a set of socio-economic, managerial, social and psychological processes, aimed at securing the economic development of the region from the threats posed by the human factor. The introduction of a professional, politically neutral, responsible, citizen-oriented civil service institution is one of the key factors in improving the quality of public administration in regional development and the effective implementation of hestateregional policy.

Ключові слова: соціальна безпека, соціальна безпека регіону, економічний розвиток, економічний розвиток регіону, матеріальна депривація, регіональний розвиток.

Keywords: societal security, societal security of the region, economic development, economic development of the region, material deprivation, regional development.

Постановка проблеми. Розвиток регіонів України є складним багатофункціональним імультікомплексним процесом. Такий розвиток великою мірою залежить від впливу багатьох чинників і впливає на велику кількість процесів. Зокрема у сучасних умовах в Україні особливого значення набуває соціальна безпека регіону, ключовими загрозами якій наразі є міграційні втрати, втрати робочих місць, зростання масштабу бідності внаслідок втрати основних джерел доходів, ескаляція навантаження на систему державної соціальної підтримки внаслідок соціального забезпечення прошарків населення, постраждалих внаслідок російської збройної агресії та проведення АТО тощо.

Таким чином, у сучасних умовах саме протидія загрозам соціальній безпеці регіону перебуває у фокусі управління його економічним розвитком. У свою чергу, таке управління переживає новий етап свого осучаснення, спричинений, зокрема, процесами децентралізації. Попри назагал вельми позитивні наслідки таких процесів, як-от збільшення ступенів свободи при ухваленні рішень в процесі регіонального управління, підвищення фінансової незалежності, зростання соціальної відповідальності тощо, процеси управління економічним розвитком регіону гальмуються низкою чинників неекономічного характеру. Так, тиск на зайнятість, зумовлений скороченням персоналу через закриття багатьох промислових підприємств, відправленням працівників у неоплачувані відпустки та невилплатою заробітної плати, істотно підвищує соціальну напруженість і протестні настрої в суспільстві. Тому дослідження безпекових і соціальних аспектів економічного розвитку регіонів наразі є вельми актуальним і своєчасним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Детально вивчивши зміст наукових публікацій [1-6], можна дійти висновку, що управління економічним розвитком вимагає постійного балансування щодо поєднання економічних, соціальних і державних інтересів.

Соціальні аспекти є вкрай важливими у контексті дослідження економічного розвитку регіону. Одним з доказів може бути галузь соціологічного знання про безпеку – соціологія безпеки, яка орієнтована на теоретичні й емпіричні дослідження проблем безпеки особи, суспільства і держави. Неспростовні докази з цього приводу наведені в [5, 7]. Сучасний етап становлення України як незалежної держави надзвичайно актуалізував значущість безпекової складової розвитку в цілому та економічного розвитку регіонів зокрема. Безпекова складова дуально пов'язана із соціальними аспектами розвитку: вона є і причиною, і наслідком появи викликів і виникнення загроз. Проте такий ракурс у сучасних наукових доробках наразі висвітлений недостатньо.

Метою статті є описативний аналіз безпекових і соціальних аспектів економічного розвитку регіонів України.

Вклад основного матеріалу дослідження. Економічний розвиток регіону, спираючись на внутрішній потенціал, активується (або пригнічується) системоутворенням міжрегіональної взаємодії, функціонуванням національної економіки та розвитком міжнародних економічних відносин. У свою чергу, активізація економічного розвитку регіону, яка є упорядкованою сукупністю незворотних змін, великою мірою залежить управління таким розвитком.

Певною ілюстрацією складності розвитку регіонів України може бути статистична довідка щодо результатів перебігу цього процесу, а саме, як зазначається в аналітичній записці [6]: «Соціально-економічний розвиток регіонів у 2017 р. характеризується покращенням окремих показників, навіть таких традиційно вразливих до кризових явищ сфер, як пряме іноземне інвестування та зовнішня торгівля товарами. Причинами цього становища є паростки макроекономічної стабілізації і той чинник, що кожен регіон починає вирішувати питання власного економічного розвитку не в останню чергу внаслідок фінансового зміцнення територіальних громад та формування об'єднаних територіальних громад. У 2016 році в результаті реформи децентралізації влади було змінено систему фінансування та знайдено інструменти фінансування регіонального і місцевого розвитку, які дозволяють місцевій владі ефективно вирішувати проблеми на місцях і не допускати їх виникнення. Звісно, фінансове зміцнення громад впливає і на розвиток регіонів у цілому».

Водночас, існування на карті України територій, що постраждали внаслідок воєнних дій, актуалізувало питання державного регулювання розвитку територій з особливими умовами. Нині, при наявності в Україні територій, на яких відбувалися воєнні дії навесні-влітку 2014 року, є потреба говорити про необхідність приділення посиленої уваги до розвитку таких територій з тим, щоб не допустити їх перетворення на осередки слабого розвитку і нестабільності. В Україні постконфліктна (деокупована) територія – це «частина території, на якій відбувався збройний конфлікт та яка була звільнена. Для такої території характерні дестабілізація економічної ситуації, руйнування виробничої, транспортної, енергетичної, соціальної інфраструктури, житлового фонду, відтік населення, деурбанізація та знелюднення сіл, зниження рівня зайнятості та доходів населення. Для відновлення нормального функціонування постконфліктної (деокупованої) території необхідне застосування спеціальних режимів господарської діяльності. Наразі в Україні це частина території Донецької та Луганської областей, на якій з весни 2014 року відбувався збройний конфлікт та яка була звільнена влітку 2014 року»[8].

Отже, якими є прояви дуальності соціальних аспектів економічного розвитку? Передусім, звернемось до деяких результатів дослідження, представленого в [7]: «Регіональні чинники, які становлять загрозу національній безпеці, і передусім соціальній безпеці, пов'язані зі збройним конфліктом на Сході України, гальмуванням процесу децентралізації влади, непрозорим і диспропорційним розподілом бюджетних коштів, які стримують сталий розвиток територій та збільшують диференціацію їх розвитку, посилюють прояв сепаратистських настроїв, зниження рівня життя населення та зростання внутрішніх і зовнішніх міграційних процесів. Створення однакових умов розвитку, єдиних стандартів, законодавчо визначених норм та правил доступу до ресурсів, прозорість розподілу фінансових ресурсів, державне вирівнювання регіонів сформує умови їх соціально-економічного зростання та знизить упереджене ставлення мешканців різних регіонів один до одного і бажання більш заможних територій від'єднатися від бідних. До найвпливовіших чинників, які сприяють формуванню соціальної безпеки суспільства експерти зараховують високий та збалансований соціально-економічний розвиток країни та її регіонів (66,7 % відповідей). Соціальна безпека не є простою сумою регіональних складових і наявність загроз соціальній безпеці окремого регіону вплине на соціально-економічний стан та розвиток всіх інших територій країни. Невизначеність регіональної безпеки та соціальної безпеки на рівні регіонів ускладнює прийняття рішень щодо розробки програм, контролю за їх виконанням, вирішення проблем соціального управління на регіональному рівні».

Дуальність Земонстрації і соціальних аспектів економічного розвитку регіонів може бути уявлена шляхом Демонстрації розривів між доходами витратами населення по регіонах (рис. 1).

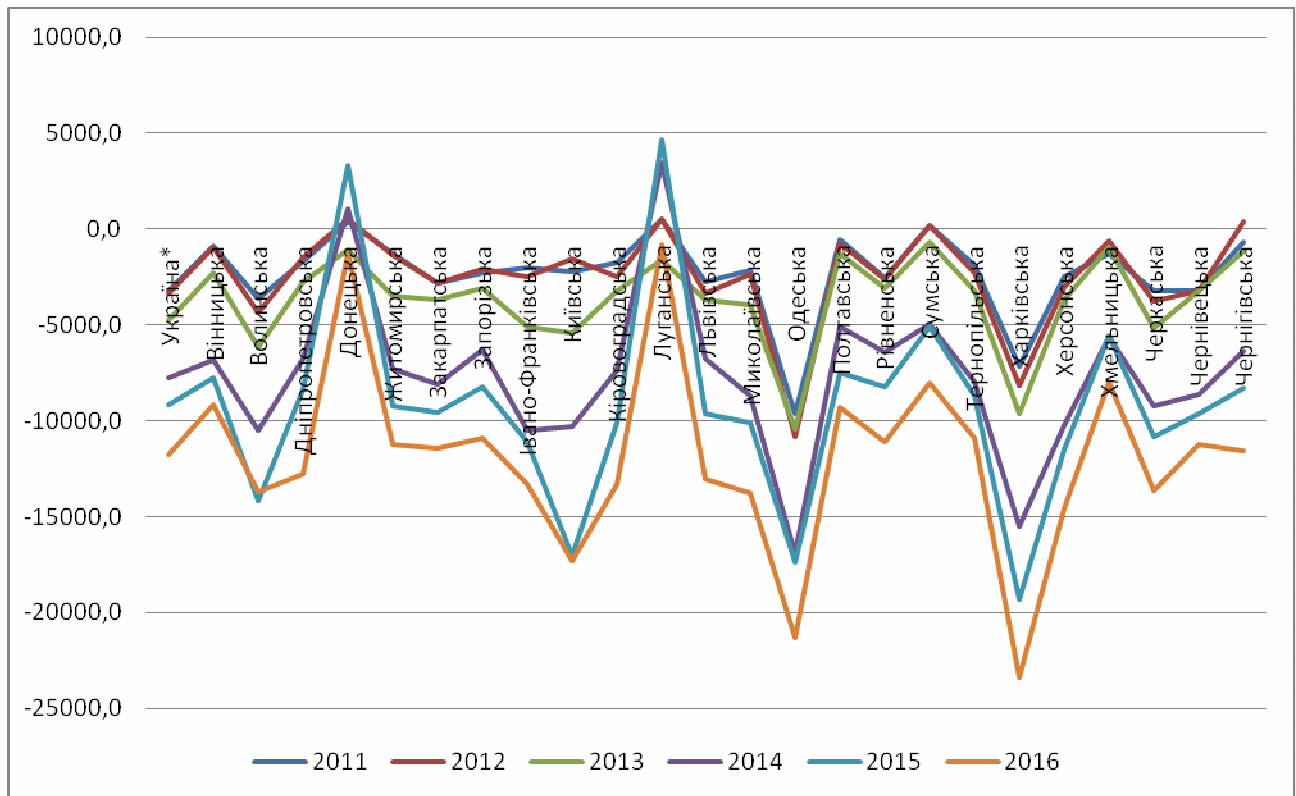

Рис. 1. Розрив між наявним доходом та витратами населення на оду особу по регіонах, грн

Яскравою характеристикою сукупних проявів безпекових і соціальних аспектів економічного розвитку регіонів може бути опис матеріальної депривації.

Є дев'ять ознак матеріальної депривації, тобто стану, спричиненого недоотриманням необхідного. Зокрема, йдеться про брак коштів для своєчасної та в повному обсязі сплати орендних/іпотечних платежів, платежів за споживчими кредитами або оплати житлово-комунальних послуг; для підтримання достатньо теплої температури у помешканні; для неочікуваних, але необхідних витрат за рахунок власних ресурсів; для споживання страв із м'ясом, рибою або їх вегетаріанським еквівалентом через день; для тижневого сімейного відпочинку не вдома один раз на рік; на автомобіль; на пральну машину; на телевізор; на телефон (у тому числі мобільний). Якщо не вистачає коштів на чотири із цих дев'яти пунктів, то це вже крайній рівень матеріальної депривації. За даними Держстату, наші українці найчастіше потерпають від неможливості дозволити собі неочікувані необхідні витрати за рахунок власних ресурсів. Не мають грошей для щоденного споживання недорогих продуктів харчування — 9%, через брак коштів не могли собі дозволити раз на п'ять років оновити одяг і взуття 26% дорослих українців. Майже третини українців не вистачає гривень на оплату необхідних товарів та послуг охорони здоров'я, 29% — на автомобіль, 14% — на комп'ютер. Четверть опитаних через фінансові труднощі не можуть повністю та своєчасно сплатити рахунки ЖКП. Крім цього, кожен четвертий опитаний не має достатньо коштів для того, аби через день їсти страви з м'ясом, рибою або їх вегетаріанським аналогом.

Найбільша частка таких респондентів у Закарпатській, Івано-Франківській, Черкаській, Сумській, Херсонській та Вінницькій областях, а найменша — у Києві, Рівненській, Полтавській та Київській областях.

В країнах ЄС серед опитаних таких 36%, то в Україні — 60%.

Загалом депривація населення в Україні була за різними пунктами більшою у 2-7 разів, ніж у країнах ЄС. Рівень бідності, за ознаками депривації, торік був найбільшим за період із 2007 року майже в усіх групах домогосподарств [9].

Особливо треба зупинитись на питаннях кадрового забезпечення управління економічним розвитком регіону.

У сучасних умовах економічного розвитку регіонів гострота уваги до проблематики безпеки є надзвичайно високою. Безпрецедентні трансформації світу, які відбуваються останнім часом, спричинили докорінну зміну уявлень про безпеку, ставши в той же час поштовхом до радикального переосмислення місця безпеки як в ієрархії потреб і інтересів людини, так і господарюючих суб'єктів, регіонів, держав і світу в цілому.

Впровадження професійного, політично нейтрального, відповідального, зорієнтованого на потреби громадян інституту державної служби є одним із ключових факторів підвищення якості державного управління регіональним розвитком та ефективною реалізації державної регіональної політики. Відповідно до положень Закону України «Про державну службу» та Стратегії державної кадрової політики на 2012-2020 роки організаційна і кадрова робота в регіонах спрямовувалась на вдосконалення стилю, методів управлінської діяльності місцевих органів влади, орієнтованих на результат, зміцненням виконавської дисципліни.

Прийняття Закону України «Про державну службу» спричинило нагальну потребу в оптимізації діяльності державних органів, зокрема зміну структури апарату центральних органів виконавчої влади, а також

обласних та Київської міської держадміністрацій, їх структурних підрозділів та райдержадміністрацій. Так, в рамках реформи державної служби у 2017 році було розпочато реформу 10 пілотних міністерств, зокрема проведено близько 1000 конкурсів на посади фахівців з питань реформ, на які було подано майже 14 тис. анкет на вакансії нової державної служби.

Створено нову інституційну модель формування та реалізації державної регіональної політики, яка сприяє створенню та стійкому функціонуванню середовища, сприятливого для впровадження місцевих та регіональних ініціатив. У 2015 році був прийнятий Закон України «Про засади державної регіональної політики», яким визначено, що регіони можуть засновувати агенції регіонального розвитку.

В 2016 році Кабінет Міністрів України постановою від 11.02.2016 № 258 затвердив Типове положення про агенцію регіонального розвитку. Агенція має допомагати місцевій владі втілювати регіональну стратегію розвитку та план заходів з її реалізації, в тому числі сприяти підготовці та реалізації програм і проєктів регіонального розвитку, підвищенню інвестиційної привабливості регіону, залученню інвестиційних та кредитних ресурсів, міжнародної технічної допомоги для регіонального розвитку, впровадженню реформи децентралізації. За підсумками 2017 року: в 22 регіонах місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування прийнято рішення про створення агенцій регіонального розвитку, 16 з яких вже зареєстровані та функціонують.

Мінрегіон всебічно сприяє утворенню в регіонах агенцій регіонального розвитку. Так, за підтримки Уряду Польщі та міжнародної технічної допомоги ЄС протягом 2017 року для керівників економічних департаментів обласних державних адміністрацій та директорів створених агенцій регіонального розвитку Мінрегіоном було проведено всеукраїнські семінари-наради в м. Полтаві 27-28.04.2017, в м. Львові 21-22.06.2017, конференцію в м. Києві 18.09.2017, семінар в м. Чернігові 19.09.2017 та селекторну нараду за підтримки програми U-LEAD в м. Києві 28.11.2017, які були сфокусовані на питаннях створення та функціонування агенцій регіонального розвитку, підвищення їх інституційної спроможності та наданні інформації про досвід та моделі створення агенцій в Україні та Польщі.

Продовжується робота з розширення мережі центрів надання адміністративних послуг та інших послуг населенню і суб'єктам господарювання На виконання Закону України «Про адміністративні послуги» в країні створено та забезпечено функціонування 746 центрів надання адміністративних послуг (далі – ЦНАП), в яких працює 4919 працівників ЦНАП, з них 63,5% - адміністратори, 2,5% - реєстратори місця проживання, 15% - керівники ЦНАП, 9,5% - інші працівники.

Проте питання кадрової безпеки продовжують бути дуже гострими.

Під кадровою безпекою розуміється складова підсистеми економічної безпеки, що являє собою сукупність соціально-економічних, управлінських, соціальних та психологічних процесів, скерованих на забезпечення економічного розвитку регіону від загроз, зумовлених людським чинником.

Розглядати кадрову безпеку треба виключно крізь призму властивостей системи економічної безпеки регіону. Такі властивості з точки зору, є класичними, проте з точки зорусистемотворення економічної безпеки регіону її властивості набувають нових ознак.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Отже, діапазон розуміння сутності економічного розвитку регіону є доволі широким і таким, що породжує певні прояви когнітивного дисбалансу. Втім, саме останній слугує причиною висунення пропозицій щодо уточнення досліджуваного термінологічного апарату шляхом його доповнення поняттям векторального економічного розвитку: ендогенного і екзогенного. На відміну від математичного тлумачення поняття векторальності, такі ознаки як комутативність та асоціативність, цим поняттям можуть бути притаманні. Під ендогенним економічним розвитком регіону пропонується розуміти упорядковану сукупність незворотних змін, скеровану на зміцнення соціальної безпеки регіону, а під екзогенним - на його економічну безпеку і конкурентоспроможність. Проте, наразі відсутні нові знання, необхідні для кількісного вимірювання таких видів економічного розвитку регіону, що і може бути одним з обрисів перспектив подальших наукових розвідок.

Література.

1. Рамазанов С.К. Комплексно-індексний підхід у системі соціально-економічного та екологічного моніторингу та розвитку регіону / С.К. Рамазанов, А.В. Сергієнко // Управління проєктами та розвиток виробництва: Зб.наук.пр. – Луганськ: вид-во СНУ ім. В.Даля, 2016. – №3(59). – С. 64-73.

2. Zeijl-Rozema, A. (2011) Comparingregion-specificsustainabilityassessmentsthroughindicator systems: Feasibleornot? EcologicalEconomics, 70, 475-486.

3. Volyk, S.V. (2012), “ImprovementofmechanismssustainabledevelopmentofregionsofUkraineas a keytostatestability”, Derzhavatarehiony (Ser. “Derzhavneupravlinnia”), vol. 2, pp. 145–149.

4. Ivanchenko, O.V. (2009), “Theflawsandcontradictionspolicyofstateregulationofsocialandeconomicdevelopmentofregions”, Derzhavatarehiony (Ser. “Derzhavneupravlinnia”), vol. 4, pp. 160–163.].

5. Новікова О. Ф. Економічна безпека: концептуальне визначення та механізм забезпечення: [монографія] / О. Ф. Новікова, Р. В. Покотиленко. — Донецьк, 2006. — 408 с.

6. Соціально-економічний розвиток регіонів України: тенденції першої половини 2017 року – аналітична записка // Національний інститут стратегічних досліджень [електронний ресурс]. Режим доступу <http://www.niss.gov.ua/articles/2724/>

7. Стан та перспективи соціальної безпеки в Україні: експертні оцінки : монографія / О. Ф. Новікова, О. Г. Сидорчук, О. В. Панькова [та ін.] / Львівський регіональний

інститут державного управління НАДУ; НАН України, Інститут економіки промисловості . — К. ; Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2018. — 184 с.

8. Світова гібридна війна: український фронт: монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. – К.: НІСД, 2017. – С.492-493.

9. <http://umoloda.kiev.ua/number/3307/2006/122934/>

References

1. Ramazanov, S.K.andSerhiienko, A.V. (2016) “ Integrated-index approachinthesystemof socio-economicandenvironmentalmonitoringanddevelopmentoftheregion”, *Project managementandproductiondevelopment*, vol. 3, no. 59, pp. 64-73.

2. Zeijl-Rozema, A. (2011) Comparingregion-specificsustainabilityassessmentsthroughindicatorsystems: Feasibleornot? *EcologicalEconomics*, 70, 475-486.

3. Volyk, S.V. (2012), “ImprovementofmechanismssustainabledevelopmentofregionsofUkraineas a keytostatestability”, *Derzhavatarehiony* (Ser. “Derzhavneupravlinnia”), vol. 2, pp. 145–149.

4. Ivanchenko, O.V. (2009), “Theflawsandcontradictionspolicyofstateregulationofsocialandeconomicdevelopmentofregions”, *Derzhavatarehiony* (Ser. “Derzhavneupravlinnia”), vol. 4, pp. 160–163.

5. Novikova, O. F. And Pokotylenko, R. V. (2006), *Ekonomichnabezpeka: kontseptual'nevyznachenniatamekhanizmzabezpechennia*[Economicsecurity: conceptualdefinitionandsecuritymechanism], Donetsk, Ukraine.

6. TheNationalInstituteforStrategicStudies(2017), “Socio-economicdevelopmentofregionsofUkraine: trendsofthefirsthalfof 2017”, availableat: <http://www.niss.gov.ua/articles/2724/>

7. Novikova, O. F.Sydorchuk, O. H.andPan'kova, O. V. (2018), *Stantaperspektyvysotsial'noibezpeky v Ukraini: ekspertniotsinky*[StatusandprospectsofsocialsecurityinUkraine: expertassessments], LRIDU NADU,L'viv, Ukraine.

8. Horbulin. V. P.,*Svitovahibrydnavijna: ukrains'kyjfront*[Worldhybridwar: Ukrainianfront],NISD, Kyiv, Ukraine.

9. <http://umoloda.kiev.ua/number/3307/2006/122934/>

Стаття надійшла до редакції 20.04.2018 р.